

KNJIŽEVNI VREMENI PLOV

KIKLOP – Fabula

Ranko Marinković

(1913. – 2001.)

viški Voltaire

Prvi plan (realistički sloj): priča o intelektualcu Melkioru Tresiću koji se panično boji nadolazećega rata.

- U prvom je planu (realistička) fabula ispričana uglavnom kroz prizmu Melkiorove svijesti. Radnja se zbiva u predratnom Zagrebu, a glavni je lik mladi intelektualac Melkior koji se boji poziva za mobilizaciju pa izgladnjuje svoje tijelo kako bi ga proglašili nesposobnim za vojsku.
- Pred čitateljem se odvija Melkiorovo bescilno lutanje po gradu u kojem susreće svoga nekadašnjeg vjeroučitelja don Kuzmu, prijatelje i poznanike te povremeno sudjeluje u uličnim scenama koje su odraz predratnoga straha i psihoze.
- Melkior povremeno boravi u boemskom društvu *Dajdama* (Maestro, Ugo, don Fernando), a uz to je društvo vezana i njegova opsesija lijepom Vivijanom koja se pojavljuje u društvu glumca Fredija, a posjećuje i Melkiorova susjeda kiromanta Atmu.
- Svoje erotske fantazije Melkior veže i uz ljubavnici Enku, kojoj povremeno odlazi.
- Njegov dan upotpunjaju odlasci u redakciju i povremeni boravak u gostonici *Ugodni kutić* koju vodi uvijek ljubazni Kurt.
- Prvi se dio romana, iako neoznačen, zatvara pozivom za mobilizaciju.

Sreća. Sto je sreća? Nitko ne zna što je, svi je žeze. Žežeti znaci ne imati; neimaština je siromaštvo; siromaštvo nije bogatstvo; bogatstvo je moć; moći vladaju; tko vlasta ne poznaje zakona; tko ne poznaje zakona vrši nasiće; tko vrši nasiće izaziva strah; tko izaziva strah izaziva i mržnju; tko mrzi ne ljubi; ljubiti valja oprezno; oprez je majka mudrosti; mudrost nije glupost; glupost se sama hrvali; hvale se hrvališavci; hrvališavci lažu; u laži su krateke noge; noge su dio tijela; u zdravom tijelu zdrav duh; duh je Hamletov otac; otac je glava obitelji; obitelj je cijela društva; društvo je skup pojedinača; pojedinač ne znači ništa; „ništa“ ne postoji; postoji ono što mislim, dakle jesam; jesam i nisam; nisam što sam bio; bio je vedar dan; dan je poslijе noći; noću se spava; spavati ne mogu; ne mogu se zaustaviti; zaustavite me, molim vas; molim vas, zaustavite me; molim vas, molim vas... Zar nitko neće? Gospodo porotnici...

(iz Kiklopa)

- U drugom se dijelu romana Melkior nalazi u vojnoj jedinici, ali zbog svojega psihofizičkoga stanja ubrzo dospijeva najprije u bolnicu (Tuberkulozni odjel, Nervni odjel), a potom ga proglašavaju nesposobnim za vojsku i on se vraća kući.

- Melkiorovim povratkom započinje treći, završni dio romana, u kojem se „odmotane niti“ razrješuju: Maestro završava život bizarnim samoubojstvom, a za svjedoka je odabrao upravo Melkiora.
- Počinje rat, a Melkior se nakon pokušaja prijave u vojsku nalazi u stanju potpune rastrojenosti i dok njemački avioni kruže nad gradom, on puzeći odlazi u Zoopolis.

Zagreb: susret s Atmom
• Enka
• Ugo na Cvjetnom trgu

Maestrova smrt

Početak rata: kiklop Polifem
svijet kao Zoopolis

Drugi plan (simbolički sloj): drama koju Melkior zamišlja, odnosno priča o brodolomcima s broda *Menelaj* koje su zarobili kanibali.

U drugom je planu paralelna (groteskna) fabula o brodolomcima s broda *Menelaj*, a Melkior ju zamišlja kao dramu *Kanibili* koju namjerava napisati. Budući da su te dvije fabule povezane Melkiorovom sviješću, one se u njoj povremeno isprepleću.

Dakle, Marinković je konkretnu povjesnu situaciju koja je u prvom planu romana projicirao na mitološki, odnosno alegorijski sloj koji govori o ponovnom dolasku kanibalskih vremena kada se čovjek svodi na razinu animalnoga bića koje pokušava preživjeti, odnosno bića svedena na iskonski nagon.

KNJIŽEVNI VREMENI PLOV

viški Voltaire

Ranko Marinković
(1913. – 2001.)

Tema: Pojedinac i svijet – strah uoči Drugoga svjetskog rata.

U središtu je *Kiklop* autoironična svijest intelektualca Melkiora Tresića koji propituje odnos čovjeka i svijeta. Pritom strah određuje sve njegove postupke: strah guši svaku slobodnu misao i tjeru čovjeka da od svega odustaje, čime se gubi vlastito dostojanstvo, a čovjek je sveden na jedinku kojoj je temeljni cilj preživljavanje.

Vrijeme radnje

• jesen 1940. – proljeće 1941. godine

Mjesto radnje

- Zagreb: ulice, trgovi, kavane (*Dajdam*, *Ugodni kutić*), stanovi (Melkiorov, Atmin i Maestrov...)
- vojarni a bolnica u neimenovanom gradu (Melkior nakon mobilizacije prolazi vojnu obuku).

KIKLOP – Likovi

U intervjuu *Patnja* je više od istine autor objašnjava naslov romana i njegov smisao:

● Dolazi On, Polifem, jednoočni gad. Rat. Rat je nešto množe strašnije nego svi njegovi simboli. Rat se hoće prikazati kao vađanje tenkova, brundanje aviona, prasak, bombi i slatne pirotehnike. Ja sam sve to želio simbolizirati u jednom kukcu. Melkior vidi u travi (u koju je legao) strašnog kukca koji plazi prema njegovome oku. Neman golema, ispunila vidno posje jednoga oka (na drugo je zašmiro). To je ono strašno. Ne tenk, nego ta mala strafota koja raste do strahovitih dimenzija – do polifemske žudobiderske monstruoznosti. Znači trebalo bi nekako prevariti tog Polifema. Ali varke nema. Ne preostaje nego pobjeći među zvijeri i urlati s njima... Tu više ne pomaže skeptična misao – ako vjetrovi urlaju moramo ih slušati, ali ne moramo urlati s njima.

MELKIOR TRESIĆ

- Melkior je kazališni i filmski kritičar koji dobro poznaje književnost i film. On je podstanar u Zagrebu i radi kao novinar u jednoj redakciji. Poričkom je s mora, što je vidljivo iz njegovih sjećanja na don Kuzmu. Diplomirao je filozofiju. Zahvaljujući svojem obrazovanju, dobro poznaje povijest kulture. Vrlo je mnogo čitao, što se vidi u intertekstualnim asocijacijama u kojima dominiraju Shakespeare, Dante, Dostoevski, Molire. Ne voli sentimentalnu, plačljivu, banalnu literaturu poput one kakvu piše Kumičić. Ponekad piše stihove, ali oni imaju „uporabnu vrijednost“, tj. povremeno ih posuđuje Ugu koji njima zavodi djevojke.
- U njemu su sve emocije prenaglašene, a dominantna je emocija **strah**. Sklon je samopromatrjanju: svijest mu je stalno aktivna, opaža stvarnost i povezuje ju asocijativno sa svojim duhovnim svijetom. *Muči* ga misao, odnosno poriv za mišljenjem.
- Melkior je sav u **introspekciji**: boji se poziva za mobilizaciju (*čovjetina*), opsjednut je mislima o ženama (Enka, Vivijana), ali ih ne razumije, pa su sve žene u njegovoj svijesti svedene na tjelesno.
- Obilježje je njegova karaktera **pasivnost**: primjerice, iako zna da njime manipuliraju, dopušta da bude prevaren, što je vidljivo u epizodi s Cvikerom.
- On je **antijunak**: nesiguran je, zavidi ostalima na njihovo hrabrosti. Iako se ne usuđuje ništa poduzeti, strah od rata ponekad ga tjeru na očajničke poteze, a jedan je od njih simuliranje ludila (ironična paralela s Hamletom).

Ugo

Temeljna je Ugova osobina činjenje *acte gratuitia*, odnosno bezrazložnoga čina. Unatoč svojim intelektualnim obilježjima, on se ne opterećuje razmišljanjem o smislu življenja i igrama koje povijest igra s čovjekom – Ugo je čovjek trenutka, čovjak sveden na boemske život u kojem je intelektualna svijest izgubila svru djevljanja i postala sama sebi svrhom. Stoga su Ugove dramske scene, bez obzira na to jesu li izvedene na ulici ili u *Dajdamu*, samo slike duhovita čovjeka koji se svojim intelektualnim sposobnostima služi da bi odigrao ulogu lakrdijaša.

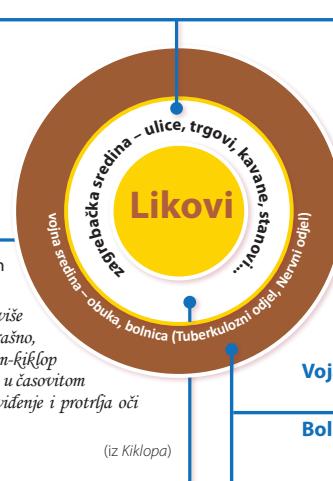
Motiv kiklopa povezan s Melkiorovim strahom veže se uz lik **ATME**:

● **ATMINA** dva čudno zbljzena oka još su se više približila i gotovo stopila u jedno malo i strašno, prijeteci škrijava oko nasred čela. Polifem-kiklop jednoočni pomisli Melkior; video je pred sobom, u časovitom zamagljenju svijesti, simbolično nakazno prividjenje i protřja oči da bi došao k sebi.

Društvo u *Dajdamu*:

Ugo, Maestro, don Fernando

Svaki od ovih likova ima svoju središnju epizodu: za Uga je to grandiozni spektakl u *Ugodnom kutiću*, za Maestra ispojivest prije samoubojstva i sâmo bizarno samoubojstvo, a za don Fernanda razgovor s Melkiorom o teoriji preventivne dehumanizacije.

Maestro

Maestro je cinik. On je **protivnik ideje napretka**:

● Da, kažite: Progres! Neka izvoli samo Progres, neka prođe. Ja ostajem! Neka juri, neka leti! Ja, bîped obični, hodam na svoje dvije noge, zadovoljan što osjećam zemlju pod nogama, sretan što je gazim, gazim, gazim! – i uzeo da lupa nogama po podu, bijesno, čak i s mržnjom – tu staru prokletu drođu što me rodila zato da bi me opet progutala! I od moga materijala napravila možda neku svinju, ježa ili naprosto salatu koju će pojesti neka debela ženska u kuri mršavljenja. Da poludiš! A oni lete, lepršaju, žuri im se. Kamo?

(iz *Kiklop*)

Don Fernando

Don Fernando je pisac, čovjek naizgled vrlo tih i suprotnost je Ugu i Maestru. Međutim, on je vrlo opasan čovjek: zbog osjećaja straha i ugroženosti, zabrinut za vlastitu egzistenciju, osmislio je vlastitu teoriju o „preventivnoj dehumanizaciji“ odnosno o „ukidanju tragedije skepsom“. Njegova je teorija parodija Raskolnikovljeve teorije o podjeli ljudi na odabране (poput don Fernanda) i one obilježene, koje je priroda predodredila za zločince. Kasnije djeluje: traži izvršitelje za svoju teoriju.

Vojarna: Krele, podnarednik Čičak (obuka – konj Cezar), poručnik (obuka – orijentacija pomoću mahovine).

Bolnica: major (liječnik), Acika Tresić-Pavićić (medicinska sestra); Tuberkulozni odjel (zabušanti): Menjou, Mali, Tartuffe, Hermafrodit; pukovnik; Nervni odjel: Melankolik, Dvorski maršal, Mali/Kero.

Kompozicija romana

- Formalno je *Kiklop* podijeljen na trinaest nenaslovnih poglavija. Iako ima neka obilježja realističkoga romana – određeno mjesto i vrijeme radnje te fabulu, *Kiklop* nije roman pisan realističkim stilom: u njegovu je središtu svijest lika, i to svijest intelektualca koji je pritom autoironičan i koji propituje odnos čovjeka i svijeta.
- U Melkiorovoj se svijesti izmjenjuju opažanja vanjskoga svijeta uz koja on asocijativno veže pojmove i pojave o kojima kao intelektualac promišlja. Stoga je roman pun Melkiorovih asocijacija, komentara, osvrta u kojima se **parodira** i **ironizira povijest čovječanstva** kao povijest napretka, odnosno povijest velikih misilaca i ideja. U tom se kontekstu pojavljuju i **intertekstualne aluzije i citati** kojima se tradicija ironizira i podvrgava kritičkom prevrednovanju.
- Kompozicija romana ne slijedi linearni model kompozicije realističkoga romana. *Kiklop* ima **fragmentarnu kompoziciju**, a dijelove romana u cjelinu ujedinjuje Melkiorova svijest. Zbog takve fragmentarne kompozicije dijelovi se *Kiklop* mogu izdvajati kao samostalne cjeline, odnosno kao male forme: dramske (Ugo – lakrdijaš, Maestro) i epske (san – Atma i Cviker, ulične scene).
- Fragmentarnost je najčešće rezultat **asocijativnosti**. Tako, primjerice, pojava don Kuzme (njegove uši) priziva epizodu iz djetinjstva zbog koje je Melkior prekinuo svoje osnovno školovanje. Nešto kasnije izgovorena rečenica (zvučna asocijacija) „Ne gine se danas od tramvaja, moj gospodinel“ koju dobacuje slučajni prolaznik otvara ratnu temu i Melkiorovo sjećanje na uličnu scenu s Cvikerom koja se zbila „neki dan“ kada je dopustio da ga ovaj prevari.

KNJIŽEVNI VREMENI PLOV

viški Voltaire

Ranko Marinković

(1913. – 2001.)

Melkior razmišlja o odnosu života i inteligencije, odnosno o društvenim procesima čiji je nositelj inteligencija. Pritom je vrlo sarkastičan – smatra da je povijest odabrala inteligenciju za svoje igre, a, parodikalsno, idiot koji ništa ne razumije od svega je toga zaštićen:

Život je odabrao Inteligenciju za svoje igre, on ne pravi historiju s idiotima. On je genije odredio za velike riječi na križu, pod glijotinom, pod vješalima, pred puščanim cjevima, pred narodima koji kliču i Brutu i Cezaru. Idiot je Sokratu prepustio vrč otrova. Idiot je Dantonu prepustio slavu da mu historija održi glavu. A idiot nosi svoju anonimnu glavu s čudnog grimasom gađenja, kao da je već davnio sve shvatio, nasmješio se poduglavito i zaustavio vrijeme u ukćenim naborima svoga bezumnoga lica. Idiot neka živi!

(iz Kiklopa)

Z
I
V
O
T

POJEDINAC I SVIJET

- Inteligencija i idioci (Melkior)
- Život kao *acte gratuit* (Ugo)
- „Ljubav“ (Melkior – Vivjana, Enka, Acika)
- Odnos prema napretku (Maestro)

UMJETNOST

- Ironiziranje poezije
- Umjetnost (pisanje) u suvremenom vremenu
- Kolporter i *David*
- intertekstualnost

S T R A H

Vlastita svijest kao izvor straha

- Melkior – Atma
- drama Kanibali

• kiklop Polifem

- Don Fernando: teorija preventivne dehumanizacije

S
M
R
T

Misao suprotstavljena sili

• Zoopolis

ODNOS ŽIVOT – UMJETNOST

Objašnjavajući don Fernandu u kakvu su odnosu život i umjetnost, odnosno iznoseći tezu da je život uvihek jači od umjetnosti, Melkior se poslužio primjerom: kolporter koji izvukuje „Njutanji list“ rastom je iznimno nizak i sav nezgrapno građen, ali on ima svoju vrijednost, kao i savršeni Michelangellov *David*, kojeg Melkior cijeni mnogo više nego toga kolportera. Međutim, kada bi se odlučivalo o životu i smrti, odnosno kada bi za spas *David* trebalo zrvotovati jednoga kolportera, nitko to ne bi odobrio. Pitajući se zašto je tomu tako, Melkior zaključuje da je to stoga što čovjek „osjeća“, a kamen ne. Dakle, iluzorno je zanositi se snagom umjetnosti – život je uvijek jači.

• Ljudi su kao kamenje: nepravilni, teški, rasuti. Mučno je to dovesti u red, skupiti i složiti po nekom pravilu, a pojedinačno je još mučnije svaki komad klesati. Čak je i nemoguće isklesati nešto što se rado zove „moralnim likom“ čovjeka. Iluzije.

• Bojati se znači misliti. Naš strah je osjetljivost misli kojom sagledavamo strahovitu budućnost naše egzistencije.

(Don Fernando)

• U mislima pratim metač od njegova postankana putu do mojeg glave; fabriciranje, sortiranje, pakiranje, isporučivanje. Veški transporti muncije. A on, gad, u jednom sanduku putuje zbog mene. I točno su ga odredili gdje treba da stigne, kome da se dodijeli, kada da se umetne u pušku i tada... tada u onoj mojoj sekundari – kif – i ja mu viši ne pišem biografiju. Sam je pšunuo u moju tintarnicu. Gotovo, ne pratim ga više. Živje je u mojoj misli. Ubio je moju misao i sebe. Mrtav je i on. Jedna je smrt.

(iz Kiklopa)

Marinkovićev stil: nadmoćna ironija, intertekstualnost, jezične igre

• Sinoć je kapetan proučio na karti arhipelage (rječ je sjepe – arhipelag!), a večeras dosta, rat je, „Menelaj“ treba da potone. Pogodio ga torpedo i „Menelaj“ – muž lijepe Helene (od trojanskog rata trata-tata-rata) – je potonuo. No on nije važan, brod, nego ljudi... svi su se utopili, osim sedmorice, to jest šesterice, jer sedmi, stari mornar s lūrom, pao je u ruke polinezijskim ljudožderima, tek nekoliko sati poslije njih i jedva došao da prisustvuje kuhanju šef-a kuhanje s „Menelaja“. No – što bi rekao Hamlet – ne gdje bi on kuhao, nego gdje su njega kuhalii uz kanibalsko veselje i mnoge folklorne plesove, koji su preko Amerike osvojili Europu i kao neka vrst helenizacije kanibalske kulture postali univerzalnijima i uzbudljivijima od Eshila i Sofokla.

Marinković kao poet a ludens

• Otplovio je mladič Melkior Tresić na svom krevetu menelajskom. Indonezija, Polinezija, Poetija. Arhipelag snova! (ma neki takav roman). • A onaj više l'amour. Baudelaire. Bordel. • Pardon, misliš sam da ste novi pijetao. – Ništa, madame. Ja sam general. Uniforma zgodna, što? – Diiivna! – Ja imam sto i dvadeset godina. Mlad papagaj. – A već general, a? – Već. Zato, madame, ipak predlažem un amour prije rata. – A bit će rata? – Bit će. – I vi ćete me ubiti? – I pojesti. Već vas vidim, madame, u juhi. Dva batka... – Ne budite lasciveni, monsieur le Perroquet! – O ne, ja sam gurman. (...) – Dere se, glupan. Ku-ku-rii-kuuu... Što te znači Ništa. Glupost. – Ljubomorni ste na njega. To znači „zora puca“... – „bit će dana“. I to je bio „kukuriku“. Bio mi je kolega, ali istina se mora reći. Uostalom, deru se i usred noći, budale. A vi im se drivate. Žene vole dernjavu. Žene uopće volje glupane. – Ne sve. – Znam.

(iz Kiklopa)